

TOMASZ GRZEGORZ GROSSE

Uniwersytet Warszawski,
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
ORCID: 0000-0002-7270-8900
tgrosse@uw.edu.pl

Polityka klimatyczna Unii Europejskiej w czasie kryzysu energetycznego – konsekwencje geoeconomiczne

The European Union's Climate Policy during
the Energy Crisis: Geoeconomic Implications

Słowa kluczowe:

transformacja klimatyczna,
geoekonomia, deficyt
demokratyczny, UE

Keywords:

climate transformation,
geoeconomics, democratic
deficit, the EU

Polityka klimatyczna Unii Europejskiej w czasie kryzysu energetycznego – konsekwencje geoeconomiczne

Czy polityka klimatyczna Unii Europejskiej uległa korekcie w czasie największego kryzysu geopolitycznego i energetycznego w roku 2022? Tak, jej dążenia i koszty zostały znacząco zwiększone. Uznano bowiem, że jest to znakomita okazja do takiej transformacji klimatycznej, która jednocześnie zmieni model gospodarki oraz ustrój w UE. Celem artykułu jest pokazanie różnic w podejściu do kryzysu energetycznego między Unią a jej państwami członkowskimi. Autor stawia tezę, że wynikały one z jakości funkcjonowania demokracji na obu poziomach zarządzania, czyli realnego wpływu wyborców na decydentów politycznych w państwach członkowskich oraz iluzorycznego w przypadku UE. Ponadto artykuł aspiruje do przedstawienia możliwych geoeconomicznych konsekwencji unijnej polityki klimatycznej w warunkach kryzysu energetycznego i geopolitycznego. Podstawą teoretyczną wywodu są koncepcja deficytu demokratycznego oraz geoeconomia.

The European Union's Climate Policy during the Energy Crisis: Geoeconomic Implications

Has the climate policy of the European Union been corrected during the greatest geopolitical and energy crisis in 2022? Yes, its aspirations and costs have been significantly increased. It was recognized that this is an excellent opportunity for such a climate transformation that will simultaneously change the economic model and the system in the EU. The aim of the article is to show the differences in the approach to the energy crisis between the EU and the member states. The author puts forward the thesis that these differences resulted from the quality of democracy at both levels of governance, i.e. the real influence of voters on political decision-makers in the countries and the illusory influence in the case of the EU. In addition, the article aims to present the possible geoeconomic consequences of the EU's climate policy in the conditions of the energy and geopolitical crisis. The theoretical basis of the article is the concept of democratic deficit and geoeconomics.

Wprowadzenie

Polityka klimatyczna to wielki projekt modernizacji w UE, porównywalny do wprowadzenia jednolitego rynku europejskiego i strefy euro. Nie była więc jedynie sposobem na pobudzenie unijnej gospodarki (m.in. po pandemii, a wcześniej po kryzysie w unii walutowej), a raczej długofalową zmianą paradygmatu ekonomicznego w kierunku zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*) i ochrony zasobów naturalnych¹. Jednocześnie był to projekt modernizacji polityczno-ustrojowej, dotyczył bowiem wielu obszarów gospodarczych, ale również niemal każdej sfery życia społecznego i prywatnego mieszkańców Unii. Polityka klimatyczna była wielosektorowa i obejmowała ochronę środowiska naturalnego, politykę energetyczną, przemysłową, rolną, celną, fiskalną i konkurencji, udzielanie pomocy publicznej itd.² Wszystkie te obszary coraz ściślej centralizowano na poziomie Brukseli i zarządzano nimi odgórnie przez unijne instytucje. Polityka klimatyczna zmierzała w stronę federalizmu fiskalnego³, wprowadzając w Unii nowe podatki, np. od niepoddanych recyklingowi odpadów z plastiku, graniczny podatek węglowy (*Carbon Border Adjustment Mechanism – CBAM*), udział budżetu UE w opłatach systemu handlu uprawnieniami

- 1 A. Bongardt, F. Torres, *The European Green Deal: More than an Exit Strategy to the Pandemic Crisis, a Building Block of a Sustainable European Economic Model*, „Journal of Common Market Studies” 2022, vol. 60, No. 1, s. 170–185. Szerzej na temat założeń naukowych polityki klimatycznej UE zob.: D. Helm, *Burn Out: The Endgame for Fossil Fuels*, Yale University Press, New Haven 2017; J. A. Mathews, *Global Green Shift: When Ceres Meets Gaia*, Anthem Press, London 2017.
- 2 Niekiedy w literaturze naukowej można spotkać łączenie unijnych polityk klimatycznej i energetycznej w jedną, choć faktycznie zmiany wywołane transformacją klimatyczną w UE obejmowały znacznie większą liczbę sektorów gospodarki. Por. K. Książkowski, *Polityka klimatyczno-energetyczna Unii Europejskiej jako paliwo dla dominacji politycznej i ekonomicznej*, [w:] *Paliwo dla dominacji. O ekonomicznych podstawach supremacji geopolitycznej*, red. T. G. Grosse, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020, s. 289–313.
- 3 Federalizm fiskalny to relacje finansowe między jednostkami rządowymi w systemie federalnym. W jego założeniu rząd centralny powinien odpowiadać za stabilizację gospodarczą i redystrybucję dochodów, natomiast alokacja zasobów powinna być zadaniem władz stanowych i lokalnych. W przypadku Unii Europejskiej, badając koncepcję federalizmu fiskalnego, analizuje się przede wszystkim wzrost podatkowej i redystrybucyjnej roli UE w porównaniu do systemów fiskalnych w państwach członkowskich. Por. *Fiscal Federalism in the European Union*, ed. A. Fossati, G. Panella, Routledge, London 1999.

do emisji (*EU Emissions Trading System* – ETS) itp. W coraz większym stopniu obejmowała fundusze UE, zarówno w obrębie wieloletnich ram finansowych (WRF; 30 proc. alokacji na lata 2021–2027), jak i specjalnego instrumentu dłużnego po pandemii (*Next Generation EU* – NGEU; również 30 proc.). Omawiana polityka była tak ambitna, że przekraczała wymiar ekonomiczny i odnosiła się wprost do organizacji systemu politycznego w UE, głównie w wyniku centralizacji i federalizacji fiskalnej, które wyraźnie przyspieszyły pod koniec drugiej dekady XXI w.

Warto zwrócić uwagę, że polityka klimatyczna rozwijała się przynajmniej od początku lat dziewięćdziesiątych, gdy zaczęło przybywać przepisów w tym obszarze. W roku 2019 obejmowała już 58 regulacji⁴. W trzeciej dekadzie XXI w. nie była to więc polityka ani nowa, ani wynikająca jedynie z pandemii. Covid-19 i późniejszy kryzys energetyczny były tylko okazjami, by zwiększyć rozmach transformacji klimatycznej, która już wcześniej stała się priorytetem integracji.

Od kryzysu w strefie euro, a dokładnie w latach 2010–2015, polityka klimatyczna wyraźnie przyspieszyła. Było to podyktowane tym samym, czym następnie w kryzysie pandemicznym: uważano, że nadarzyła się znakomita okazja do odbudowy gospodarczej, zwłaszcza w Europie Południowej i Zachodniej⁵. Już wówczas pojawiły się jednak głosy, że polityka klimatyczna może pogorszyć konkurencyjność unijnej gospodarki, a tym samym zdławić jej potencjał eksportowy⁶. Zaobserwowaliśmy też ciekawe zjawisko: choć w UE zwiększyła się w tym czasie liczba regulacji klimatycznych, to na poziomie aktów wykonawczych Komisji Europejskiej (KE) widać było tendencję do wyhamowania ambicji w tym obszarze⁷. Innymi słowy w komitetach komitologicznych państwa członkowskie wyraźnie zwalniały

4 A. J. Jordan, B. Moore, *The Durability-Flexibility Dialectic: The Evolution of Decarbonisation Policies in the European Union*, „Journal of European Public Policy” 2023, vol. 30, issue 3, s. 425–444.

5 V. Gravey, B. Moore, *Full Steam Ahead or Dead in the Water? European Union Environmental Policy after the Economic Crisis*, [w:] *The Impact of the Economic Crisis on European Environmental Policy*, ed. C. Burns, P. Tobin, S. Sewerin, Oxford University Press, Oxford 2019, s. 19–42.

6 P. Slominski, *Energy and Climate Policy: Does the Competitiveness Narrative Prevail in Times of Crisis?*, „Journal of European Integration” 2016, vol. 38, No. 3, s. 343–357.

7 C. Burns, P. Tobin, *Crisis, Climate Change and Comitology: Policy Dismantling via the Backdoor?*, „Journal of Common Market Studies” 2020, vol. 58, No. 3, s. 527–544.

tempo zmian, uznając najwyraźniej, że gospodarka jest zbyt słaba, by sprostać ciężarom transformacji klimatycznej. Ujawnia to charakterystyczne zjawisko, w którym instytucje UE przyspieszają, a rządy narodowe ograniczają aspiracje klimatyczne. Dokładnie ta sama tendencja widoczna była w czasie kryzysu energetycznego po 2021 r.

Istotne znaczenie dla transformacji klimatycznej w UE miała odpowiedź Brukseli na dwa kryzysy powiązane z Ukrainą, tj. wstrzymanie dostaw rosyjskiego gazu do Unii przez ukraińskie terytorium w roku 2009, a następnie napaść zbrojną na wschodnie regiony tego państwa w 2014. Wpływowi członkowie UE z Republiką Federalną Niemiec na czele postanowili rozbudować bałtycki gazociąg Nord Stream, co było ukłonem w stronę Moskwy, gdyż pozwalało ominąć Ukrainę i Polskę. Celem strategicznym było tu oparcie transformacji klimatycznej UE w okresie przejściowym na rosyjskim gazie, jak również uczynienie z RFN przesyłowego centrum tego surowca dla Europy Środkowej i Południowej. Miało to swoje negatywne konsekwencje geoeconomiczne⁸. Przede wszystkim nadmiernie uzależniało Unię od rosyjskich surowców, a państwa Europy Środkowej od ich dostaw z Niemiec⁹.

Kolejny błąd Unia popełniła w obszarze polityki klimatycznej. Zamiast w pierwszym rządzie dostosować się do skutków zmian klimatycznych, postanowiono powstrzymać te zmiany w skali globalnej. Taki cel był niemożliwy do zrealizowania. Bruksela nie miała wpływu na największych emitentów gazów cieplarnianych, czyli Chińską Republikę Ludową i Stany Zjednoczone, które odpowiadają za odpowiednio 30,7 oraz 13,6 proc. globalnej emisji. Sama zaś generowała w roku 2022 jedynie 7,4 proc.¹⁰ Pokazuje to jasno, że nawet wprowadzenie przez Europejczyków zeroemisyjnej gospodarki nie mogłoby powstrzymać zmian klimatu. Ich przejawami w Europie były również wzrost notowanych temperatur, stepowanie ziemi i coraz większy deficyt wody pitnej, co zmniejszało produkcję rolną

8 T. G. Grosse, *Geokultura, czyli o związkach geopolityki z kulturą*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2023, rozdz. 8.

9 Por. M. Siddi, I. Kustova, *From a Liberal to a Strategic Actor: The Evolution of the EU's Approach to International Energy Governance*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7, s. 1076–1094.

10 H. Ritchie, M. Roser, *CO₂ Emissions. How Much CO₂ Does the World Emit? Which Countries Emit the Most?*, „Our World in Data” [online], styczeń 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://ourworldindata.org/co2-emissions>>.

w UE i podnosiło ceny żywności¹¹. Zielony Ład nakładał tymczasem dodatkowe ciężary na rolnictwo i ograniczał areal upraw, co tylko zaostbrało problem bezpieczeństwa żywnościowego¹². Dopiero w roku 2024 Komisja Europejska po raz pierwszy w historii opracowała raport, który wskazywał na wynikające ze zmian klimatycznych zagrożenia dla obywateli i gospodarki UE. Zasugerowała też konieczność lepszego dostosowania się do tych zmian przez państwa członkowskie i samą Unię¹³.

Tak samo było w czasie kryzysu energetycznego po roku 2021. Powrót do węgla i gazu, zawieszenie *benchmarku* gazowego na rynkową cenę energii w UE, wreszcie ograniczenie spekulacji finansowej na opłatach ETS mogły obniżyć inflację, a tym samym ulżyć gospodarstwom domowym i przemysłowi. Zgody na takie rozwiązania nie było jednak w Parlamencie Europejskim ani w Komisji. Trzymano się maksymy: „im drożej, tym lepiej dla klimatu”¹⁴, co w sytuacji kryzysowej – nie tylko niedoboru surowców i energii, ale również niestabilności geopolitycznej – było dla UE dewastujące. Uderzało bowiem w najsłabsze grupy społeczne i mniej zasobne państwa peryferyjne z Europy Środkowej¹⁵, ale też ograniczało zasoby, któ-

11 K. Abnett, *Explainer: How Climate Change Affects Europe's Farmers*, „Reuters” [online], 14 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.reuters.com/business/environment/how-climate-change-affects-europes-farmers-2024-02-14/>>; *Analysis of Climate Change Impacts on EU Agriculture by 2050*, European Commission, Brussels 2020.

12 I. Cuadros-Casanova i in., *Opportunities and Challenges for Common Agricultural Policy Reform to Support the European Green Deal*, „Conservation Biology” 2023, vol. 37, e14052: <<https://doi.org/10.1111/cobi.14052>> [dostęp: 27 XI 2024].

13 Z. Weise, *Brussels Warns of Water Conflict Danger in EU*, „Politico” [online], 6 III 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/water-fights-will-come-if-europe-doesnt-act-climate-brussels-warn/>>.

14 „W wielu środowiskach panuje dogmat, że ceny energii, zwłaszcza energii pozyskiwanych z paliw kopalnych – od węgla poczynając, a na gazie kończąc – powinny rosnać, dlatego że w ten sposób sprawi się, że ludzie będą tej energii mniej zużywać, a producenci energii będą starać się pozyskiwać ją z innych źródeł. Czyli dla wielu, zwłaszcza dla Zielonych, dla liberałów, dla socjalistów, im drożej, tym lepiej. I taka opinia pokutuje w Parlamencie Europejskim”. Por. *W UE jest presja na rozszerzenie ETS zamiast zawieszenia? Złotowski: Oczywiście, że tak. To jest absurdalne*, „W Polityce” [online], 17 XII 2021 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://wpolityce.pl/polityka/578392-nasz-wywiad-zlotowski-w-ue-jest-presja-na-rozszerzenie-ets>>.

15 Oddalone od centrów gospodarczych i politycznych obszary peryferyjne charakteryzują się niższym poziomem rozwoju ekonomicznego i zaawansowania technologicznego. Mają też mniejszy wpływ polityczny na regulacje określające zasady

rymi Bruksela mogła wesprzeć Kijów lub wzmocnić wschodnią flankę UE. Dla Unii priorytetem był jednak klimat, podczas gdy dla dużej części polityków z państw członkowskich – wyborcy, dlatego starali się stabilizować ceny energii dla gospodarstw domowych i przedsiębiorstw z krajowych budżetów. Właśnie to najlepiej ilustruje różnicę w podejściu do demokracji na szczeblach europejskim i narodowym.

Celem artykułu jest pokazanie różnic w podejściu do kryzysu energetycznego między UE a państwami członkowskimi. Stawiam tezę, że wynikały one z jakości funkcjonowania demokracji na obu poziomach zarządzania, czyli realnego wpływu wyborców na decydentów w państwach członkowskich oraz iluzorycznego w przypadku UE. Do jej zweryfikowania wykorzystuję literaturę przedmiotu i teoretyczną koncepcję deficytu demokratycznego¹⁶. Ważnym elementem tego deficytu jest stosunkowo

funkcjonowania rynku wewnętrznego UE. Por. D. Mertens, M. Thiemann, *Investing in the Single Market? Core-Periphery Dynamics and the Hybrid Governance of Supranational Investment Policies*, „Journal of European Integration” 2022, vol. 44, No. 1, s. 81–97.

- 16 Pojęcie deficytu demokratycznego jest często stosowane w studiach europejskich i rozmaicie definiowane. Jego zasadniczym sensem jest dowodzenie niedostatku standardów i procedur demokratycznych na szczeblu UE, jak słabość europejskiej debaty publicznej, oraz kontroli ze strony wyborców. Odnosi się także do ograniczania przez Unię demokracji w państwach członkowskich. Por.: T. Benn, K. Worcester, *Europe's Democratic Deficit*, „World Policy Journal” 1991, vol. 8, No. 4, s. 739–753; F. Scharpf, *Governing in Europe: Effective and Democratic?*, Oxford University Press, Oxford 1999; G. Tsebelis, *Maastricht and the Democratic Deficit*, „Aussenwirtschaft” 1997, Nr. 52 (1–2), s. 29–56; J. H. H. Weiler, U. R. Haltern, F. C. Mayer, *European Democracy and Its Critique*, „West European Politics” 1995, vol. 18, No. 3, s. 4–39; Ch. Crombez, *The Democratic Deficit in the European Union. Much Ado about Nothing?*, „European Union Politics” 2003, vol. 4, issue 1, s. 101–120; J.-W. Müller, *The EU's Democratic Deficit and the Public Sphere*, „Current History” 2016, vol. 115, No. 779, s. 83–88; J.-P. Bonde, *The European Union's Democratic Deficit: How to Fix It*, „The Brown Journal of World Affairs” 2011, vol. 17, No. 2, s. 147–162; M. Goodhart, *Europe's Democratic Deficits through the Looking Glass: The European Union as a Challenge for Democracy*, „Perspectives on Politics” 2007, vol. 5, No. 3, s. 567–584; K. Neunreither, *The Democratic Deficit of the European Union: Towards Closer Cooperation between the European Parliament and the National Parliaments*, „Government and Opposition” 1994, vol. 29, No. 3, s. 299–314; G. Tsebelis, G. Garrett, *Legislative Politics in the European Union*, „European Union Politics” 2000, vol. 1, issue 1, s. 9–36; T. G. Grosse, *Kryzys demokracji w Europie*, „Przegląd Europejski” 2014, nr 3, s. 24–52.

słaba kontrola wyborców nad decydentami politycznymi w UE i unijnymi urzędnikami, zwłaszcza w porównaniu do rozliczalności wyborczej w państwach członkowskich. W rezultacie unijna polityka może być kontynuowana nawet przy rosnących kosztach społecznych lub gospodarczych, zwłaszcza jeśli korzyści i koszty nie są dystrybuowane równomiernie w całej UE. Jeżeli przykładowo ciężary dotyczą przede wszystkim mniejszych lub mniej wpływowych politycznie państw, to prawdopodobieństwo realizowania takiej polityki rośnie. Innym aspektem deficytu demokratycznego jest bezalternatywność programowa, czyli słabość funkcjonowania demokratycznego dialogu między władzą i opozycją w Unii¹⁷. Sprzyja to kontynuowaniu polityk publicznych, nawet w sytuacji kryzysów i rosnących kosztów. Wyjaśnia także większe prawdopodobieństwo ograniczania kosztownych działań proklimatycznych w czasie kryzysu energetycznego przez bardziej wrażliwe na głos wyborców rządy narodowe, które w porównaniu z instytucjami UE znajdują się pod silniejszą presją opozycji i wyborów, także przedterminowych. Teoretyczna koncepcja deficytu demokratycznego może więc wyjaśnić zwiększanie celów klimatycznych przez UE i ograniczanie implementowania omawianej polityki przez władze państwowe w czasie kryzysu.

W drugiej części artykułu zamierzam przedstawić geoeconomiczne konsekwencje unijnej polityki klimatycznej w czasie kryzysu energetycznego i zaostrzającego się kryzysu geopolitycznego na wschodnich rubieżach UE. Chciałbym również zastanowić się nad tym, czy zjawisko deficytu demokratycznego w Unii może mieć skutki geoeconomiczne. Podstawę teoretyczną stanowić tu będzie geoeconomia, a więc koncepcja wskazująca na powiązania między geopolityką (lub strategią w stosunkach międzynarodowych) a instrumentami gospodarczymi¹⁸. Metodologia całego badania opiera się na analizie źródeł, literatury przedmiotu oraz mediów specjalistycznych.

17 P. Mair, *Political Opposition and the European Union*, „Government and Opposition” 2007, vol. 42, No. 1, s. 1–17.

18 Geoeconomia bada w szczególności wykorzystywanie narzędzi gospodarczych, np. polityki klimatycznej, do celów geopolitycznych. Szerzej zob. T. G. Grosse, *Wprowadzenie*, [w:] *Paliwo dla dominacji...*, s. 7–83.

Unia i państwa członkowskie wobec kryzysu

Pandemia Covid-19 zwiększyła ambicje klimatyczne Brukseli. Decydenci traktowali politykę klimatyczną jako bodziec inwestycyjny, który pozwoli UE wyjść z recesji lub spowolnienia gospodarczego¹⁹. Tuż przed wybuchem pandemii Komisja przedstawiła założenia Zielonego Ładu razem z pakietem piętnastu regulacji pod wspólnym hasłem „Gotowi na 55” (*Fit for 55*)²⁰. Rada Europejska udzieliła zgody na ten program już w trakcie kryzysu, czyli w grudniu 2020 r. Zaakceptowano przede wszystkim 55-procentową redukcję emisji gazów cieplarnianych do roku 2030 w stosunku bazowego 1990, jak również neutralność klimatyczną, czyli tzw. zeroemisyjność do 2050²¹.

Kryzys energetyczny rozpoczął się w roku 2021 w wyniku presji wywieranej na UE przez Moskwę. Utrudniała ona wypełnianie magazynów gazowych przed sezonem grzewczym, zwłaszcza w tych zbiornikach, które były własnością Gazpromu. W rezultacie rezerwy surowca na początku sezonu grzewczego zatrzymały się w UE na poziomie ok. 75 proc., czyli były o ponad 20 proc. mniejsze niż w roku poprzednim²². Jak się okazało, poważnym błędem geoeconomicznym Unii i kilku państw członkowskich była zgoda na to, by strategiczna infrastruktura energetyczna pozostawała w obcych rękach, w dodatku w gestii państwa, które znane było z wrogości wobec UE²³. Agresja na Ukrainę z roku 2022 zaostrzyła tę sytuację. Moskwa

- 19 S. Wolff, S. Ladi, *European Union Responses to the Covid-19 Pandemic: Adaptability in Times of Permanent Emergency*, „Journal of European Integration” 2020, vol. 42, No. 8, s. 1025–1040.
- 20 *Commission Welcomes Completion of Key „Fit for 55” Legislation, Putting EU on Track to Exceed 2030 Targets*, „European Commission” [online], 9 X 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4754>.
- 21 *European Council Meeting (10 and 11 December 2020) – Conclusions*, European Council, Brussels, 11 XI 2020, EUCO 22/20: <<https://www.consilium.europa.eu/media/47296/1011-12-20-euco-conclusions-en.pdf>> [dostęp: 31 VII 2024].
- 22 A. C. Goldthau, R. Youngs, *The EU Energy Crisis and a New Geopolitics of Climate Transition*, „Journal of Common Market Studies” 2023, vol. 61, No. S1, s. 115–116.
- 23 Przykładem wrogości Moskwy wobec Unii były kolejne ataki w infosferze, w tym dezinformacja, wsparcie dla ugrupowań skrajnie eurosceptycznych w Europie, ingerowanie w wybory w państwach członkowskich, a od 2021 r. podsycanie napływu imigrantów do Unii, by zdestabilizować ją wewnątrz. Szerzej zob. *EU-Russia Relations under Strain: What Are the Causes?*, „European Parliament” [online], 2 II 2021 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20210128STO96606/eu-russia-relations-under-strain-what-are-the-causes>>.

zmniejszyła eksport gazu do Unii o ponad 70 proc. w porównaniu z rokiem poprzednim. Jednocześnie Wspólnota nałożyła sankcje na sprowadzane z Rosji surowce, w tym gaz, choć import rosyjskiego LNG znacząco wzrósł i można go było sprowadzać aż do 2025 r.²⁴ W 2022 r. rynkowa cena gazu w UE wzrosła jednak wielokrotnie w stosunku do okresu sprzed wojny – była o 1000 proc. wyższa niż w poprzednich latach²⁵. Ponieważ rynkowa cena energii kształtowała się w stosunku do *benchmarku* gazu, koszty energii poszybowały do poziomu 220 proc. tych z roku poprzedniego. Nawet po zmniejszeniu presji kryzysu energetycznego w roku 2024 europejskie firmy nadal musiały się mierzyć z dwu-, trzykrotnie wyższymi cenami energii elektrycznej niż w USA, a ceny gazu ziemnego były cztery–pięć razy wyższe niż za oceanem²⁶.

Odpowiedzią UE na kryzys energetyczny było przyspieszenie w polityce klimatycznej²⁷. KE postawiła przede wszystkim na zwiększenie oszczędności energii oraz wykorzystanie odnawialnych źródeł energetycznych (OZE) na większą skalę. Było to zgodne z modelem teoretycznym *merit order*, który zakładał obniżenie średniej hurtowej ceny energii elektrycznej w wyniku zwiększenia mocy OZE²⁸. W 2022 r. Komisja wprowadziła program i powiązaną z nim regulację pod hasłem: „oszczędzaj gaz na bezpieczną

24 W latach 2021–2023 UE zwiększyła import gazu skroplonego z Rosji o 38 proc. Por. B. McWilliams i in., *The European Union-Russia Energy Divorce: State of Play*, „Bruegel” [online], 22 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.bruegel.org/analysis/european-union-russia-energy-divorce-state-play>>.

25 *Mechanizm rynkowy ograniczający nadmierny wzrost cen gazu*, „Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej” [online, dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/a-market-mechanism-to-limit-excessive-gas-price-spikes/>>.

26 M. Draghi, *The Future of European Competitiveness. A Competitiveness Strategy for Europe*, [European Commission], wrzesień 2024, s. 6.

27 M. Giuli, S. Oberthür, *Third Time Lucky? Reconciling EU Climate and External Energy Policy during Energy Security Crises*, „Journal of European Integration” 2023, vol. 45, No. 3, s. 395–396; I. von Homeyer, S. Oberthür, C. Dupont, *Implementing the European Green Deal during the Evolving Energy Crisis*, „Journal of Common Market Studies” 2022, vol. 60, No. S1, s. 125–136; I. von Homeyer, S. Oberthür, A. J. Jordan, *EU Climate and Energy Governance in Times of Crisis: Towards a New Agenda*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7, s. 959–979.

28 Zob. np. W. Antweiler, F. Muesgens, *On the Long-Term Merit Order Effect of Renewable Energies*, „Energy Economics” 2021, vol. 99, art. 105275: <<https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105275>> [dostęp: 13 IX 2024].

zimę”. Chodziło o wymuszenie na państwach członkowskich przynajmniej 15 proc. oszczędności gazu w okresie od 1 sierpnia 2022 do 31 marca 2023 r., jak również o ustanowienie mechanizmów transferów między poszczególnymi krajami na wypadek niedoboru tego surowca lub energii²⁹.

Następnie wprowadzono program REPowerEU, który bazuje na funduszu dłużnym Next Generation EU. Zasadnicza część tego programu ukierunkowana była na wsparcie oszczędności energetycznych oraz rozwój OZE i elektryfikacji. Warto zwrócić uwagę, że przeznaczone dla wszystkich krajów UE wsparcie finansowe w kwocie ok. 210 mld euro wynosiło mniej więcej tyle, ile jeden z programów dekarbonizowania przemysłu w RFN³⁰. Niedługo potem Unia wprowadziła wyższe wymagania w zakresie oszczędzania energii oraz wykorzystania OZE w miksie energetycznym. W przypadku źródeł odnawialnych miały one osiągnąć 42,5 proc. do roku 2030. Z kolei oszczędności energetyczne miały wzrosnąć o 11,7 proc. do roku 2030 w stosunku do prognoz z 2020³¹. Na początku 2024 r. KE zaproponowała kolejne zaostrenie celów klimatycznych, tym razem aż 90 proc. redukcji emisji gazów cieplarnianych netto do roku 2040 w porównaniu z 1990³².

Zwiększenie ambicji klimatycznych Brukseli widać w nakładaniu kolejnych restrykcji na poszczególne sektory gospodarki, przede wszystkim budownictwo w zakresie modernizacji wszystkich budynków prywatnych i użyteczności publicznej. Na budownictwo poszerzono ponadto system ETS, co oznaczało wprowadzenie kar finansowych dla właścicieli budynków, które nie są neutralne klimatycznie. Objęto nim również transport lądowy i morski, a w lotnictwie zaostorzono dość liberalne dotąd przepisy w tym względzie. Nałożony został obowiązek wprowadzenia zeroemisyjnych autobusów miejskich do roku 2030, jak również

29 *Save Gas for a Safe Winter: Commission Proposes Gas Demand Reduction Plan to Prepare EU for Supply Cuts*, „European Commission” [online], 20 VII 2022 [27 XI 2024]: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4608>.

30 A. C. Goldthau, R. Youngs, *The EU...*, s. 117.

31 J. Tosun, *The European Union's Climate and Environmental Policy in Times of Geopolitical Crisis*, „Journal of Common Market Studies” 2023, vol. 61, No. S1, s. 149.

32 *Europe's 2040 Climate Target and Path to Climate Neutrality by 2050 Building a Sustainable, Just and Prosperous Society*, European Commission, Strasbourg, 6 II 2024, COM(2024) 63 final.

90-procentowej redukcji emisji dla ciężarówek wprowadzanych do użytku od roku 2040³³. Unia zarządziła ponadto zakaz rejestrowania nowych samochodów spalinowych po roku 2035, z wyjątkiem niektórych marek luksusowych oraz silników przystosowanych do biopaliw. Innymi słowy starała się wymusić elektryfikację przemysłu samochodowego w państwach członkowskich³⁴.

Polityką klimatyczną objęto też rolnictwo i leśnictwo, m.in. ograniczając wykorzystywanie pestycydów³⁵ i zmniejszając areał upraw zgodnie z projektem regulacji w sprawie odbudowy zasobów przyrodniczych³⁶. W wyniku serii protestów rolniczych w wielu państwach członkowskich i w samej Brukseli KE wycofała wprawdzie projekt rozporządzenia mającego zredukować liczbę wykorzystywanych w UE pestycydów o połowę³⁷, ale nadal uznawała za konieczną przynajmniej 30-procentową redukcję

33 *European Green Deal: Commission Proposes 2030 Zero-Emissions Target for New City Buses and 90% Emissions Reductions for New Trucks by 2040*, „European Commission” [online], 14 II 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_762>.

34 *Regulation (EU) 2023/851 of the European Parliament and of the Council of 19 April 2023 Amending Regulation (EU) 2019/631 as Regards Strengthening the CO2 Emission Performance Standards for New Passenger Cars and New Light Commercial Vehicles in Line with the Union's Increased Climate Ambition*, „Official Journal of the European Union”, 25 IV 2023, OJ L 110, s. 5–20.

35 Ograniczanie stosowania środków chemicznych, które służą do ochrony roślin przed grzybami, chwastami oraz owadami, odbywało się głównie z przyczyn ekologicznych, ale często pod szyldem polityki klimatycznej. Pokazuje to, że ta ostatnia wywodzi się z ochrony przyrody i zrównoważonego rozwoju. Obróńcy klimatu nie brali pod uwagę, że zmiany klimatyczne mogą być skutkiem naturalnych zjawisk w przyrodzie, a nie jedynie negatywnych działań człowieka, dlatego dobro klimatu było niekiedy przeciwstawiane dobru ludzkości, a ograniczenie działalności i nawet dobrostanu człowieka przedstawiano jako niezbędny warunek ratowania klimatu. Badania naukowców dowodziły tymczasem, że zmiany klimatyczne mają zasadniczo charakter naturalny, a duży cykl ocieplenia trwa od końca ostatniego zlodowacenia. Por. M. Crok, A. May, *The Frozen Climate Views of the IPCC: An Analysis of AR6*, Clintel, London 2023.

36 *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Nature Restoration*, European Commission, Brussels, 22 VI 2022, COM/2022/304 final.

37 E. S. Nicolás, *Von der Leyen Kills EU Pesticides Ban in Election Sop to Farmers*, „EU Observer” [online], 6 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/green-economy/158035>>.

emisji gazów cieplarnianych w sektorze rolnym do roku 2040³⁸. Niektórzy komisarze zapowiadali też, że wkrótce po wyborach do Parlamentu Europejskiego w czerwcu 2024 r. Komisja przyspieszy prace nad objęciem tego sektora polityką klimatyczną³⁹.

Unijne instytucje chciały również objąć restrykcjami klimatycznymi przemysł obronny⁴⁰, co w sytuacji napięcia geopolitycznego w Europie było ryzykowne. Ponadto Komisja starała się przenieść cele klimatyczne na sektor finansowy, m.in. poprzez tzw. taksonomię, czyli rekomendacje odnośnie do udzielania kredytów przez instytucje finansowe. W ten sposób zachęcała banki do ograniczenia tego rodzaju finansowania w czasie spowolnienia gospodarczego. Innym aspektem było objęcie celami klimatycznymi polityki monetarnej, a więc zaangażowanie w ich realizację Europejskiego Banku Centralnego (EBC), co daleko odbiegało od misji traktatowej tej instytucji⁴¹. Zarząd banku deklarował wprost, że nie chce zatrudniać osób, które nie podzielają zielonych celów organizacji⁴². W ten sposób cele klimatyczne stawały się priorytetami EBC, co zmieniało jego dotychczasową misję traktatową, czyli zwalczanie inflacji⁴³.

W większości swoich regulacji UE przyjmowała kilkuletnie okresy dostosowywania się do nowych norm. Jednocześnie jednak wyraźnie podwyższała wskaźniki celów klimatycznych i sankcje za ich niewdrażanie. Przygotowania do implementacji tych rozwiązań prawnych musiały być podjęte z wyprzedzeniem, a więc koszty dostosowania mogły się pojawić w czasie kryzysu geopolitycznego, a zapewne również energetycznego,

38 K. Mathiesen, Z. Weise, *Von der Leyen Can Delay, Not Avoid, Climate Showdown with Farmers*, „Politico” [online], 6 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/farmers-protest-ursula-von-der-leyen-delay-climate-showdown/>>.

39 B. Brzeziński, *EU Takes the Ax to Green Farming Rules*, „Politico” [online], 13 III 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/eu-takes-the-ax-to-green-farming-rules/>>.

40 A. C. Goldthau, R. Youngs, *The EU...*, s. 118.

41 A. Spendzharova, *Gouvernement Économique, but Not Like in the 1990s: The Commission and the ECB's Policies Advancing the „Green Transition”*, „Journal of Common Market Studies” 2023, vol. 61, No. S1, s. 136–146.

42 J. Treeck, *ECB Tells Staff: If You're Not Green, You're Not Wanted*, „Politico” [online], 14 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/ecb-tells-staff-if-youre-not-green-youre-not-wanted/>>.

43 Zgodnie z art. 127, ust. 1 *Traktatu o funkcjonowaniu UE*.

i w dobie poważnego osłabienia gospodarczego. Było to dużym obciążeniem dla konkurencyjności gospodarki i musiało się odbić na bezpieczeństwie energetycznym i żywnościowym w UE.

Polityka klimatyczna w czasie kryzysu energetycznego i geopolitycznego obciążała przemysł w UE wysokimi kosztami dostosowań, a tym samym musiała skutkować obniżeniem konkurencyjności gospodarczej i utratą inwestorów oraz rynków eksportowych. Najbardziej zagrożone były branże energochłonne, m.in. szklana i ceramiczna, chemiczna, metalowa, maszynowa, nawozowa, papierowa i cementowa, ale także przemysł zbrojeniowy. Raport Europejskiego Banku Inwestycyjnego z 2024 r. wskazywał na utrzymującą się przynajmniej od kryzysu strefy euro lukę między inwestycjami prywatnymi w USA i UE, na korzyść gospodarki amerykańskiej. Jednocześnie poważną barierą dla inwestycji na Starym Kontynencie były zbyt wysokie ceny energii, które zdaniem ekspertów banku miały powstrzymywać inwestorów przynajmniej przez kolejne dziesięć lat⁴⁴. Trudno nie wiązać tego skutku z polityką klimatyczną. Należy ją zatem uznać za błędną z perspektywy geoeconomii, ponieważ powodowała słabnięcie potencjału przemysłowego w UE wobec największych konkurentów na świecie.

Jedną z inicjatyw na rzecz złagodzenia tych negatywnych konsekwencji była propozycja wprowadzenia nowego podatku od tzw. śladu węglowego (CBAM), czyli mechanizmu wyrównania na granicach cen od towarów importowanych spoza wspólnoty, które wyprodukowano przy mniejszych standardach ochrony klimatu niż obowiązujące w UE. Podatek ten miał być stosowany od roku 2026, ale tylko wobec niektórych sektorów, co i tak budziło poważne wątpliwości, czy nie spotka się on z odwetem partnerów zewnętrznych. Przeciwno CBAM protestowały m.in. Brazylia, RPA, Indie, ChRL, Malezja i Indonezja, grożąc podjęciem stosownych kroków na forum Światowej Organizacji Handlu oraz innych działań odwetowych⁴⁵. Na Trzecim Szczycie Południowym w Ugandzie w roku 2024 ponad 130 rządów krajów rozwijających się wyraziło

44 *Investment Report 2023/2024: Transforming for Competitiveness – Key Findings*, European Investment Bank, 2024, s. 9.

45 B. Moens, K. Mathiesen, *Trade Partners See Red over Europe's Green Agenda*, „Politico” [online], 16 I 2023 [dostęp: 27 I 2024]: <<https://www.politico.eu/article/eu-green-agenda-has-its-trading-partners-seeing-red-climate-neutrality/>>.

głębokie zaniepokojenie podjętymi przez UE jednostronnymi działaniami protekcyjnymi, które stanowiły narzędzie arbitralnej lub nieuzasadnionej dyskryminacji między krajami albo ukryte ograniczenie handlu międzynarodowego, w tym nakładające jednostronne i dyskryminacyjne podatki graniczne⁴⁶.

Inną próbą ratowania przemysłu w Europie był akt w sprawie przemysłu neutralnego emisyjnie (*The Net-Zero Industry Act*) – regulacja mająca promować rozwój proklimatycznych technologii w rodzimych firmach, ale też stwarzająca państwom członkowskim warunki do wspierania swoich przedsiębiorstw w realizacji celów transformacji klimatycznej⁴⁷. Było to jednak działanie korzystne przede wszystkim dla najbogatszych krajów Europy Zachodniej, które dysponowały odpowiednim potencjałem fiskalnym. Dość powiedzieć, że przynajmniej 80 proc. tego rodzaju pomocy publicznej w UE przypadało na Niemcy i Francję⁴⁸.

Pod wpływem kryzysu, jak również w wyniku nacisków ze strony państw członkowskich Komisja Europejska podjęła działania na rzecz dywersyfikacji źródeł pozyskiwania surowców energetycznych w EU, a więc znalezienia alternatywy dla kontraktów z Federacją Rosyjską. Dotyczyło to zwłaszcza umów gazowych z Norwegią, Katarą, USA, Azerbejdżanem, Egiptem i Izraelem. Promowano również wspólne kupowanie gazu przez państwa UE, by uzyskać korzystniejszą cenę. Temu właśnie służyło utworzenie w roku 2023 specjalnej platformy energetycznej UE⁴⁹.

Komisja zaangażowała się również w negocjacje dotyczące importu zielonego wodoru i energii solarnej z krajów Afryki Północnej, Zatoki Perskiej oraz Azerbejdżanu. Budziło to powszechną krytykę, gdyż tego typu porozumienia uznawano za niekorzystne dla pozaeuropejskich partnerów,

46 M. Trilling, *Blackmailing the Global South on EU Carbon Border Tax Won't Work*, „EU Observer” [online], 22 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/opinion/158123>>.

47 A. C. Goldthau, R. Youngs, *The EU...*, s. 116.

48 S. Fleming, A. Hancock, J. Espinoza, *Can the EU Keep up with the US on Green Subsidies?*, „Financial Times” [online], 1 II 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.ft.com/content/85b55126-e1e6-4b2c-8bb2-753d3cafcb55>>.

49 *EU Energy Platform*, „European Commission” [online, dostęp: 27 XI 2024]: <https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform_en>.

a zwłaszcza ich środowiska przyrodniczego, zasobów wodnych i w konsekwencji dla ich bezpieczeństwa żywnościowego⁵⁰.

Niektóre państwa Europy Środkowej, m.in. Polska, Czechy i Węgry, nalegały na rewizję lub opóźnienie celów Zielonego Ładu w związku z kryzysem⁵¹. Niemniej ani Komisja, ani Parlament Europejski nie zgadzały się na ich złagodzenie czy regulacyjne ograniczenie cen gazu lub energii w UE. Uważano, że państwa członkowskie powinny same dostosować się do kryzysu, co zresztą Komisja ułatwiała przez zezwolenia na pomoc publiczną. Uznawano wręcz, że ambitne cele klimatyczne są najlepszym sposobem wyjścia z kryzysu energetycznego⁵².

Dowodem nieprzejednania Unii Europejskiej było odrzucenie propozycji polskiego rządu, by zamrozić ceny uprawnień w systemie ETS, a tym samym ukrócić spekulację finansową, która w czasie kryzysu energetycznego dawała inwestorom krociowe zyski⁵³. Unijne instytucje i państwa członkowskie nie mogły też dojść do porozumienia w sprawie rezygnacji z *benchmarku* gazowego na ceny energii albo przynajmniej zawieszenia tego mechanizmu na czas kryzysu. Komisja zezwoliła na pewną elastyczność w zakresie opodatkowania energii, choć było to rozwiązanie niewystarczające. Tymczasem postulowane działania łagodziłyby inflację i problemy fiskalne państw udzielających pomocy dla krajowych firm i gospodarstw domowych.

Dla badaczy było oczywiste, że polityka klimatyczna w największym stopniu obciąża najsłabsze grupy społeczne i mniej zasobne, peryferyjne państwa

50 G. Gavin, *Fluorescent Vomit and a Racism Row: Is This Europe's Clean Energy Future?*, „Politico” [online], 22 XI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/fluorescent-vomit-racism-row-europe-clean-energy-future/>>; P. Nuttall, *EU Turns to Africa to Build Green Hydrogen Supply*, „Financial Times” [online], 15 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.ft.com/content/e7f18e53-0509-47d1-a780-e06dcbbd5cf4/>>; I. Davis, *The Greenwashing Scam behind EU's „Grey” Hydrogen*, „EU Observer” [online], 11 X 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/opinion/157518>>.

51 I. von Homeyer, S. Oberthür, C. Dupont, *Implementing...*, s. 129.

52 Tamże.

53 Morawiecki: *Trzeba zamrozić ceny uprawnień do emisji CO2 na poziomie 20–30 euro*, „Forsal” [online], 7 X 2022 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://forsal.pl/gospodarka/aktualnosci/artykuly/8563999,morawiecki-trzeba-zamrozic-ceny-uprawnien-do-emisji-co2-na-poziomie-20-30-euro.html>>.

członkowskie, co potwierdzały ekspertyzy Komisji Europejskiej⁵⁴. Z największą siłą musiał w nie również uderzyć kryzys energetyczny. Zaproponowano więc szereg instrumentów mających łagodzić negatywne skutki transformacji klimatycznej, spośród których warto wymienić Społeczny Fundusz Klimatyczny, który miał dysponować kwotą nawet 65 mld euro. Co ciekawe, środki finansowe miały pochodzić głównie z opłat ETS gromadzonych przez państwa członkowskie i oddawanych do UE w formie nowej opłaty, tzw. dochodu własnego Unii. Był to więc instrument zasilany głównie z krajów mających największe problemy transformacyjne, a faktycznie ograniczający im możliwości dokonywania inwestycji klimatycznych. Drugim miał być finansowany z WRF 2021–2027 oraz NGEU Fundusz Sprawiedliwej Transformacji, mający dysponować 17,5 mld euro. Wspomniane środki unijne, które miały łagodzić transformację klimatyczną, okazały się niewspółmierne do skali kosztów ponoszonych przez państwa członkowskie, przedsiębiorców i obywateli. Niektóre wyliczenia wskazywały, że do roku 2050 w całej UE na transformację trzeba będzie przeznaczyć nawet 40 bln euro, a w Polsce – ponad 2,2 bln euro, czyli ok. 10 bln zł⁵⁵.

Główny ciężar kryzysu energetycznego musiały udźwignąć rządy narodowe. To one finalnie odpowiadały bowiem przed wyborcami za kłopoty gospodarcze i wzrost cen. Dlatego wbrew założeniom polityki klimatycznej szereg państw członkowskich, w tym RFN i Niderlandy, wróciło do zapewniania bezpieczeństwa narodowych gospodarek produkowaniem energii z węgla⁵⁶. Wiele rządów zaangażowało się w dywersyfikację dostaw surowców energetycznych, takich jak gaz, z innych kierunków niż rosyjski. W czasie kryzysu zainicjowano budowę aż 34 terminali do odbioru LNG, jak również 7 dużych gazociągów w UE. Niektóre projekty mogły liczyć na dofinansowanie z programu REPowerEU. Same Niemcy rozpoczęły instalację 11 terminali LNG, których zakończenie przewidywano w 2040 r.⁵⁷ Skala

54 Zob. I. von Homeyer, S. Oberthür, C. Dupont, *Implementing...*, s. 132. Por. *Tackling Rising Energy Prices: A Toolbox for Action and Support*, European Commission, Brussels, 13 X 2021, COM(2021) 660 final.

55 *Road to Net Zero. Bridging the Green Investment Gap*, Institut Rousseau, styczeń 2024, s. 26.

56 I. von Homeyer, S. Oberthür, C. Dupont, *Implementing...*, s. 131.

57 M. Maggiore, *€60bn Earmarked for EU Covid Recovery Could Go to Fossil-Fuel Projects*, „EU Observer” [online], 9 I 2023 [dostęp: 29 XI 2024]: <<https://euobserver.com/green-economy/156577>>.

tych inwestycji dowodziła, że Niemcy zamierzały pozostać *hubem* gazowym dla Europy Środkowej i Południowej, nawet po zawieszeniu dostaw rosyjskiego gazu przez Nord Stream. Wszystko to powodowało, że prognozowano zwiększenie produkcji energii elektrycznej w UE z węgla i gazu przynajmniej do roku 2025⁵⁸, a konieczność wykorzystywania błękitnego paliwa musiała zostać prolongowana daleko poza 2040. Było to oczywiście sprzeczne z proponowanymi przez unijne instytucje założeniami transformacji klimatycznej. Rządy udzielały też hojnego wsparcia publicznego na rzecz stabilizowania cen energii dla firm i gospodarstw domowych. Od września 2021 r. do stycznia 2023 państwa członkowskie przeznaczyły na ten cel 540 mld euro, z czego RFN wydała przynajmniej 158 mld⁵⁹. Główne wydatki budżetowe przeznaczane były na likwidację bezpośrednich skutków kryzysu, a znacznie mniejsze środki kierowano na potrzeby długofalowych inwestycji w transformację klimatyczną.

Na dofinansowywanie własnej gospodarki w kryzysie, również w zakresie inwestycji klimatycznych, w największym stopniu mogły sobie pozwolić mające przewagę finansową państwa Europy Zachodniej. Według szacunków KE prawie 90 proc. całej pomocy publicznej, na którą Bruksela wyraziła zgodę w czasie kryzysu energetycznego, dotyczyło zaledwie dwóch państw – RFN i Francji (odpowiednio 52 i 37 proc.). Pozostałe 11 proc. pomocy publicznej przypadło na resztę członków UE⁶⁰. Polityka Komisji w zakresie pomocy publicznej prowadziła więc do powiększania przewagi gospodarek niemieckiej i francuskiej nad pozostałymi krajami.

Innym skutkiem kryzysu na poziomie narodowym był wzrost sceptycyzmu wobec polityki klimatycznej UE⁶¹. Najszybciej tendencja ta objawiła się w Europie Środkowej, gdzie zwłaszcza państwa Grupy Wyszehradzkiej

58 J. Tosun, *The European Union's...*, s. 149.

59 G. Sgaravatti i in., *National Fiscal Policy Responses to the Energy Crisis*, „Bruegel” [online], 26 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.bruegel.org/dataset/national-policies-shield-consumers-rising-energy-prices>>.

60 Z. Kuźmiuk, *Pytanie do KE w sprawie pomocy publicznej, na którą zgodę wyraziła KE w ciągu ostatnich 7 miesięcy (od marca do września). Pytanie priorytetowe wymagające odpowiedzi na piśmie P-003349/2022 do Komisji, „Parlament Europejski”* [online], 12 X 2022 [dostęp: 16 II 2024]: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-9-2022-003349_PL.html>.

61 *Climate Change: A Growing Skepticism*, „Ipsos” [online], 8 XII 2022 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.ipsos.com/en/obscop-2022>>.

domagały się zrewidowania kursu Brukseli. Były to kraje, które najdłużej oponowały wobec przyjęcia celu zeroemisyjności w 2050 r. Badacze zaliczyli do nich również Rumunię i Estonię⁶². Opór Europy Środkowej nie zatrzymał jednak polityki klimatycznej UE. Nie ograniczył też ani nawet nie spowolnił realizacji jej celów, co najlepiej świadczy o słabości politycznej państw peryferyjnych z tego regionu.

Opór społeczny wobec transformacji klimatycznej narastał jednak także w wielu innych państwach UE, m.in. najbardziej rozwiniętych gospodarczo. Protestowali rolnicy i osoby w największym stopniu odczuwające wzrost cen energii i kosztów utrzymania⁶³. Wcześniej fala protestów tzw. żółtych kamizelek przetoczyła się przez Francję. Coraz bardziej niezadowolony był także wielki przemysł samochodowy i chemiczny. Prezydent Emmanuel Macron wzywał więc unijne instytucje do pauzy regulacyjnej⁶⁴, a kierujący Europejską Partią Ludową w Parlamencie Europejskim wpływowy niemiecki polityk Manfred Weber starał się zmniejszać ciężary polityki klimatycznej w rozporządzeniu dotyczącym odbudowy zasobów przyrodniczych, w rozporządzeniu REACH nakładającym ograniczenia na przemysł chemiczny, a także w odniesieniu do przemysłu samochodowego⁶⁵. Postępowanie Webera należy jednak wpisać w narodowy kontekst wyborczy, gdyż jego partia CDU razem z siostrzaną CSU znalazły się pod presją AfD. Niemieccy wyborcy wpływali więc na zmianę kursu unijnych instytucji wobec polityki klimatycznej, co jednak jest pewnym wyjątkiem, nie regułą.

62 K. Rietig, *Accelerating Low Carbon Transitions via Budgetary Processes? EU Climate Governance in Times of Crisis*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7, s. 1027.

63 K. Abnett, B. Biesemans, H. Oulichki, *Main Farming Groups Shun Brussels Protest against EU Green Policies*, „Reuters” [online], 4 VI 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.reuters.com/world/europe/main-farming-groups-shun-brussels-protest-against-eu-green-policies-2024-06-04/>>.

64 A. Tonnelier, E. Conesa, V. Malingre, *Macron's Call for „Pause” of EU Environmental Regulation Causes Controversy*, „Le Monde” [online], 12 V 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2023/05/12/macron-calls-for-pause-of-european-environmental-regulation-confusion-ensues_6026448_5.html>.

65 J. H. Vela, *EPP's Manfred Weber Vows to Vote Down EU Nature Law*, „Politico” [online], 27 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/epp-manfred-weber-vows-vote-down-eu-nature-restoration-law-european-parliament/>>.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w czasie kryzysu państwa członkowskie okazały się znacznie bardziej wrażliwe na głos obywateli aniżeli Unia Europejska. Dążyły więc do redukcji kosztów kryzysu energetycznego dla obywateli i przedsiębiorstw i spowalniały implementację agendy klimatycznej. Unia w pewnej mierze umożliwiała reakcję rządów narodowych na kryzys, ale jednocześnie zwiększała zakres kolejnych regulacji klimatycznych. Wzrost ambicji w omawianej polityce może tłumaczyć koncepcja deficytu demokratycznego, przede wszystkim mniejsza kontrola wyborców nad unijnymi instytucjami. Bruksela była obojętna zwłaszcza na krytykę polityki klimatycznej płynącą z mniej wpływowych państw Europy Środkowej.

Konsekwencje geoeconomiczne

Polityka klimatyczna miała być wielkim wielosektorowym projektem modernizacji gospodarczej w Unii Europejskiej⁶⁶. W tym sensie można go nazwać geoeconomicznym. Miał zapewnić odbudowę potencjału gospodarczego i technologicznego po serii kryzysów, a więc pobudzać innowacje i inwestycje oraz prowadzić do wzmocnienia regulacyjnego i innowacyjnego przywództwa Unii w skali międzynarodowej oraz do sukcesu eksportowego⁶⁷. Na koniec miał zwiększać nie tylko unijne przewagi na rynkach globalnych, ale również prestiż, znaczenie i władzę geopolityczną w najbliższym regionie i na świecie⁶⁸.

Zamiast stosować zachęty, np. zwolnienia podatkowe lub pomoc inwestycyjną, Bruksela nakładała jednak przede wszystkim kolejne obciążenia na firmy i gospodarstwa domowe. Przykładem był parapodatek, czyli unijny system handlu uprawnieniami do emisji (ETS). Podobnych rozwiązań nie stosowano choćby za oceanem⁶⁹, gdzie postawiono głównie na ulgi podatkowe i wsparcie inwestycyjne.

66 A. Bongardt, F. Torres, *The European...*

67 A. Spendzharova, *Gouvernement...*, s. 139.

68 Odsyłam czytelnika do analizy różnych aspektów władzy w stosunkach międzynarodowych: D. A. Baldwin, *Power and International Relations: A Conceptual Approach*, Princeton University Press, Princeton 2013.

69 Wyjątkiem była Regionalna Inicjatywa Gazów Ciepłarnianych (*The Regional Greenhouse Gas Initiative*) – wprowadzony w 2009 r. system handlu emisjami w jedenastu stanach wschodniego wybrzeża. To jednak pomysł oddolny, a nie przymusowy dla wszystkich stanów program federalny.

Unia tylko w ograniczonym stopniu wspierała państwa członkowskie w wysiłku finansowania inwestycji klimatycznych. Na cel ten przeznaczono wprawdzie środki w ramach WRF 2021–2027 oraz NGEU (w sumie ok. 540 mld euro), ale unijna pomoc miała się wyraźnie zmniejszyć po roku 2025, kiedy zakładane wydatki na transformację klimatyczną powinny w Europie rosnąć⁷⁰. Tymczasem główny program amerykański, czyli *The Inflation Reduction Act*, miał stymulować gospodarkę poprzez zwolnienia podatkowe na cele klimatyczne w wielkości 783 mld dol. (ok. 720 mld euro).

Choć w UE zasadniczy ciężar wydatków klimatycznych przeniesiony został na barki rządów narodowych, to Bruksela ograniczała skalę tych inwestycji. Według obliczeń ekspertów⁷¹ przyjęte w styczniu 2024 r. wymogi odnośnie do wielkości długu i deficytu publicznego musiały poważnie zredukować skalę omawianych inwestycji po roku 2025, zwłaszcza w najbardziej zadłużonych państwach członkowskich. Takie regulacje po raz kolejny premiowały najbogatsze państwa z Europy Zachodniej, przede wszystkim RFN. Mają one bowiem znacznie większe możliwości fiskalne, by wspierać własne przedsiębiorstwa, niż inne państwa.

Osiąganie celów klimatycznych Unii nie zostało odłożone w czasie nawet w trakcie poważnego kryzysu geopolitycznego i energetycznego w Europie. Musiało to prowadzić do obniżenia konkurencyjności europejskiego przemysłu wobec największych rywali zewnętrznych. Przykładowo inflacja w roku 2022 była w UE wyższa aniżeli w USA i ChRL (wynosiła odpowiednio 10,4, 6,5 i 1,8 proc.). Mimo to KE zaproponowała nowy cel 90-procentowej redukcji emisji do roku 2040 względem 1990⁷². Oznaczało to m.in. wyeliminowanie w Unii węgla do roku 2030 i gazu ziemnego do 2040, a także ograniczenie spożycia mięsa, nabiału i jaj o ok. połowę przed 2040. Zdaniem naukowych doradców Komisji mieszkańcy Europy powinni też znacznie mniej konsumować, mieszkać w niewielkich domach i jeździć małymi samochodami, a nawet zrezygnować z posiadania własnego

70 W. van Gaal, *EU Budget Offers Little on post-2025 Climate Funds*, „EU Observer” [online], 7 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/green-economy/158046>>.

71 Z. Darvas, J. Pisani-Ferry, J. Zettelmeyer, *Bringing the Reform of European Union Fiscal Rules to a Successful Close*, „Bruegel” [online], 12 XII 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.bruegel.org/first-glance/bringing-reform-european-union-fiscal-rules-successful-close>>.

72 *Europe's 2040 Climate Target...*

auta⁷³. Ilustruje to, jak daleko polityka Brukseli ingerowała w sprawy prywatne i jakość życia obywateli Wspólnoty.

Unijny radykalizm kontrastował z podejściem do transformacji klimatycznej w USA i ChRL. Rząd w Pekinie deklarował na przykład, że przynajmniej do roku 2030 poziom emisji w tym kraju będzie wzrastał, podobnie jak ilość wydobywanego węgla i liczba elektrowni węglowych⁷⁴. W tych warunkach unijna polityka klimatyczna powodowała utratę konkurencyjności gospodarek państw członkowskich, a także odpływ miejsc pracy i inwestycji poza Unię⁷⁵. Mogła też osłabić spójność wewnętrzną Wspólnoty, nie wspominając o problemach politycznych.

Polityka gospodarcza Unii w coraz większym stopniu podporządkowana była interesom geopolitycznym, w zgodzie z podstawowymi założeniami geoeconomii⁷⁶. W założeniu powinno to dotyczyć także kontroli nad technologiami i zasobami niezbędnymi do prowadzenia polityki klimatycznej. Niestety, tak się nie stało. Europa nie dysponowała na przykład surowcami do produkcji pojazdów elektrycznych, a większość z nich musiała importować z Chin. Sprowadzano stamtąd aż 98 proc. wykorzystywanych metali

73 *Scientific Advice for the Determination of an EU-Wide 2040 Climate Target and a Greenhouse Gas Budget for 2030–2050*, The European Scientific Advisory Board on Climate Change, Brussels, 15 VI 2023.

74 W. Żurawski, *W Chinach wciąż utrzymuje się wysoki poziom wydobycia węgla kamiennego*, „WNP” [online], 6 V 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.wnp.pl/gornictwo/w-chinach-wciaz-utrzymuje-sie-wysoki-poziom-wydobycia-wegla-kamiennego,710177.html>>.

75 M. Draghi, *The Future...*, s. 10; *Press Release: Worst Job Losses in the Automotive Supply Industry since the Pandemic*, „CLEPA – European Association of Automotive Suppliers” [online], 22 X 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://clepa.eu/mediaroom/press-release-worst-job-losses-in-the-automotive-supply-industry-since-the-pandemic/>>.

76 P. Haroche, *Geoeconomic Power Europe: When Global Power Competition Drives EU Integration*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4, s. 938–954; S. Bauerle Danzman, S. Meunier, *The EU’s Geoeconomic Turn: From Policy Laggard to Institutional Innovator*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4, s. 1097–1115; L. Quaglia, A. Verdun, *The Geoeconomics of the Single Market for Financial Services*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4, s. 1046–1062; T. Jerzyniak, A. Herranz-Surrallés, *EU Geoeconomic Power in the Clean Energy Transition*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4, s. 1028–1045; A. Herranz-Surrallés, C. Damro, S. Eckert, *The Geoeconomic Turn of the Single European Market? Conceptual Challenges and Empirical Trends*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4, s. 919–937.

ziem rzadkich i 93 proc. magnezu⁷⁷. Szacowano, że do roku 2030 UE będzie potrzebować ok. piętnaście razy więcej litu, cztery razy więcej kobaltu i grafitu i trzykrotnie więcej niklu aniżeli w roku 2022⁷⁸. Tymczasem Pekin zmonopolizował rafinację litu (ok. 80–90 proc. światowej produkcji) i przejął kontrolę nad większością kopalni kobaltu, z których korzystały kraje Unii⁷⁹. Według Międzynarodowej Agencji Energetycznej w roku 2021 korporacje z Państwa Środka odpowiadały za 79 proc. światowej produkcji wykorzystywanych w panelach słonecznych polisilikonów, 95 proc. wafl solarnych oraz ponad 80 proc. ogniw fotowoltaicznych⁸⁰. Wyzwaniem dla europejskiego przemysłu była sprzedaż chińskich podzespołów i urządzeń w UE, gdyż kosztowały one nawet o połowę mniej od takich samych wyprodukowanych w Europie. Dotyczyło to przede wszystkim paneli słonecznych⁸¹, ale także samochodów elektrycznych (sprowadzane z Chin były o 40 proc. tańsze od produkowanych w Europie⁸²) lub niezbędnych do ich wyprodukowania podzespołów (np. 75 proc. wszystkich baterii litowo-jonowych na świecie dostarczały koncerny chińskie⁸³). Dlatego niektóre branże tzw. przemysłu

77 A. Zimmermann, S. A. Aarup, *The Critical Raw Materials You Need to Know*, „Politico” [online], 9 III 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/critical-raw-materials-act-europe-guide/>>.

78 J. H. Vela, *Brussels Playbook: Breton Wants to Save Das Auto*, „Politico” [online], 4 XI 2022 [dostęp: 29 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/newsletter/brussels-playbook/breton-wants-to-save-das-auto-carbon-levy-mellow-meloni/>>.

79 Ch. Cooper, A. Zimmermann, S. A. Aarup, *China Leaves EU Playing Catchup in Race for Raw Materials*, „Politico” [online], 10 III 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/white-gold-rush-salt-lithium-batteries-raw-materials-chile-salar-atacama/>>.

80 T. Borejza, *Chiny mają „asa” w rękawie. Grożą, że nim zagrają*, „Smog Lab” [online], 19 IV 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://smoglab.pl/chiny-maja-asa-w-rekawie-groza-ze-nim-zagraja/>>.

81 V. Jack, C. Gijs, *EU Mulls Emergency Aid for Collapsing Solar Producers*, „Politico” [online], 3 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/eu-mulls-emergency-aid-for-collapsing-solar-producers/>>.

82 J. Posaner, W. Preussen, *Why Berlin Will Slam the Brakes on France’s Car War with China*, „Politico” [online], 19 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/volkswagen-mercedes-bmw-berlin-will-slam-the-brakes-on-frances-car-war-with-china/>>.

83 A. Krajewski, *Silnik Diesla i benzynowy przeżyją rok 2035. Nagły atak rozsądku? W tle Niemcy...*, „Dziennik Gazeta Prawna” [online], 6 III 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8674772,silnik-diesla-benzynowy-samochody-2035-rok-ke-niemcy-co2-zakaz-ue.html>>.

klimatycznego w UE, m.in. producenci samochodów elektrycznych, paneli słonecznych i wiatraków, mierzyły się z coraz większymi problemami.

Niemieccy przedsiębiorcy sygnalizowali wzrost deindustrializacji i coraz częściej planowali przeniesienie produkcji poza UE lub ograniczenie działalności. Ogólnokrajowy Barometr Transformacji Energetycznej Niemieckiej Izby Przemysłowo-Handlowej wskazywał, że źródłem kłopotów przedsiębiorców były rosnące ceny energii, nadmierne obciążenia biurokratyczne, niewystarczająca infrastruktura dla transformacji klimatycznej oraz słabnące wsparcie państwa dla firm wdrażających agendę klimatyczną. Dlatego w skali od 50 do -50 punktów niemieccy biznesmeni ocenili konkurencyjność krajowej gospodarki w 2024 r. na -20⁸⁴. Transformacja klimatyczna, która w samym przemyśle samochodowym w UE miała przynieść 100 tys. nowych miejsc pracy, okazała się dla tej branży tragiczna w skutkach, gdyż w latach 2020–2024 ubyło tam 86 tys. pracowników⁸⁵.

Niemieccy eksperci zwrócili uwagę na trzy błędy polityki klimatycznej UE w dobie kryzysu energetycznego i konfliktu z Moskwą⁸⁶. Po pierwsze, wygaszanie elektrowni atomowych w RFN było przeciwnie skuteczne wobec założeń ochrony klimatu i wymagało wysokich nakładów z budżetu państwa, jak również ze strony podmiotów gospodarczych i obywateli. Oznaczało to powrót gospodarki do węgla i gazu, a także znacząco zwiększało ceny prądu i niestabilność systemu energetycznego. Po drugie, transformacja klimatyczna przyniosła obywatelom i przedsiębiorstwom wzrost kosztów zamiast spodziewanych profitów. Trzecim czynnikiem o znaczeniu geoeconomicznym było wreszcie zastąpienie zależności od Moskwy inną – tym razem od Pekinu. Transformacja zależała bowiem w coraz większym stopniu od chińskich surowców i urzędzeń, a gospodarka – od dostępu do chińskiego rynku zbytu. Miało to swoje konsekwencje geoeconomiczne, gdyż wymuszało ekonomiczne i geopolityczne ustępstwa ze strony Berlina.

84 *Energiewende-Barometer 2024 der IHK-Organisation*, Deutsche Industrie- und Handelskammer, Berlin 2024: <<https://www.dihk.de/resource/blob/120386/1681c61b9a91ado7af50f85f0ff77bcb/auswertung-energiewende-barometer-2024-data.pdf>> [dostęp: 27 XI 2024].

85 *Press Release...*

86 B. Tallis, *The End of the Zeitenwende. Reflections after Two Years of Action Group Zeitenwende*, „German Council on Foreign Relations” [online], 30 VIII 2024 [dostęp: 27 IX 2024]: <<https://dgap.org/en/research/publications/end-zeitenwende>>.

Transformacja klimatyczna okazała się zatem korzystna głównie dla chińskich korporacji i zwiększała geoeconomiczną zależność Unii od Państwa Środka⁸⁷. UE traciła na projekcie klimatycznym, o który zabiegała i który promowała w skali globalnej. Lekceważenie przez Brukselę kosztów i konsekwencji geoeconomicznych prowadziło więc nieuchronnie do coraz większej marginalizacji Wspólnoty na arenie międzynarodowej.

Polityka klimatyczna miała też istotne założenia geoeconomiczne na arenie wewnątrzunijnej, prowadziła bowiem do drenażu bogactwa z obszarów peryferyjnych do dominujących politycznie centrów. Unijna transformacja wyraźnie sprzyjała państwom bogatszym, które mogły w większym stopniu inwestować w cele klimatyczne z własnych budżetów. Była także korzystniejsza dla krajów mających energetykę w mniejszym stopniu opartą na węglu, jak również dysponujących technologiami przyjaznymi dla klimatu, które można było sprzedać innym państwom członkowskim. Eksperci szacowali na przykład, że ok. 95 proc. wydatków na rozwój energetyki wiatrowej w Polsce trafiało do RFN, Niemczech i Danii⁸⁸. Polska była też potencjalnym rynkiem zbytu dla francuskiej energetyki atomowej oraz niemieckich pomp ciepła i wielu innych technologii. Nie było więc przypadkiem, że przewodnicząca Komisji Ursula von der Leyen nie zwykle często spotykała się z lobbystami niemieckich korporacji⁸⁹.

Polityka klimatyczna była zatem korzystna głównie dla bogatych i wysoko rozwiniętych technicznie państw Europy Północnej i Zachodniej. Jej koszty ponosiły zaś państwa słabsze ekonomicznie i innowacyjnie, co obniżało ich konkurencyjność i pogłębiało zależność od kapitału i technologii z Europy Zachodniej. W największym stopniu dotyczyło to Europy Środkowej, ale co interesujące, także pozaeuropejskich peryferii, np. Afryki Północnej.

Polityka klimatyczna miała upowszechniać na skalę międzynarodową wartości, normy i narracje europejskie, a w ślad za tym przynieść korzyści

87 J. Posaner, *Done Deal: Europe Scraps the Car Engine*, „Politico” [online], 27 X 2022 [dostęp: 31 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/how-the-eu-ditched-the-combustion-engine-zero-emissions-green-deal/>>.

88 Zob. rozmowę z Władysławem Mielczarskim: T. Cukiernik, *OZE destabilizują system*, „Do Rzeczy” [online], 26 XII 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://dorzeczy.pl/ekonomia/530133/mielczarski-oze-destabilizuja-system.html>>.

89 G. Coi, S. Wheaton, *German Industry Dominates Ursula von der Leyen's Little Black Book*, „Politico” [online], 26 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/germany-industry-dominate-ursula-von-der-leyen-little-black-book/>>.

europejskim korporacjom⁹⁰. Jednocześnie miało to budować prestiż i władzę unijnych instytucji oraz największych państw Europy Zachodniej na arenie międzynarodowej – zgodnie z koncepcją potęgi normatywnej⁹¹. Wszystkie te zabiegi okazały się jednak mało skuteczne⁹². Polityka klimatyczna poniosła także fiasko wewnątrz samej Unii, nie okazała się bowiem odpowiednim wehikułem legitymizacyjnym dla integracji europejskiej, a raczej motorem ogromnej polaryzacji społecznej, osłabiając tym samym wewnętrzną spójność Wspólnoty⁹³.

Podsumowując, należy stwierdzić, że unijna polityka klimatyczna w dużym stopniu przyczyniła się do wzrostu cen energii w państwach członkowskich, a więc odpowiadała za wzrost inflacji, ograniczenie potencjału wzrostu gospodarczego, osłabienie konkurencyjności, spadek inwestycji i odpływ przedsiębiorców poza granice UE⁹⁴. Jednocześnie została zaprojektowana w taki sposób, że sprzyjała największym konkurentom geoeconomicznym Unii, przede wszystkim ChRL i USA. Kryzys energetyczny w Europie tylko pogłębił deficyty ekonomiczne na rynku wewnętrznym i stał się okazją do zwiększenia korzyści dla chińskich i amerykańskich przedsiębiorców, tym bardziej że Unia zwiększyła wówczas tempo swojej transformacji klimatycznej, nie dokonując niezbędnych korekt w tym projekcie.

90 D. Silander, *The European Commission on Sustainable Development. A New Normative Power in Its Making?*, „Forum for Social Economics” 2022, vol. 53, issue 1, s. 76–88; L. Cohen-Tanugi, *Europe as an International Normative Power: State of Play and Perspectives*, „La Revue européenne du droit” 2021, ann. 3, n° 2, s. 91–97.

91 I. Manners, *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Journal of Common Market Studies” 2002, vol. 40, No. 2, s. 235–258.

92 S. Oberthür, C. Dupont, *The European Union's International Climate Leadership: Towards a Grand Climate Strategy?*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7, s. 1105.

93 Szerzej zob.: S. Weko, *Communitarians, Cosmopolitans, and Climate Change: Why Identity Matters for EU Climate and Energy Policy*, „Journal of European Public Policy” 2022, vol. 29, issue 7, s. 1072–1091; M. Natili, F. Visconti, *A Different Logic of Polity Building? The Russian Invasion of Ukraine and EU Citizens' Demand for Social Security*, „Journal of European Public Policy” 2023, vol. 30, issue 8, s. 1699–1713; I. von Homeyer, S. Oberthür, A. J. Jordan, *EU...*, s. 964, 972.

94 Por. M. Draghi, *The Future...*, s. 10–11.

Podsumowanie

W czasie kryzysu energetycznego pojawiło się wyzwanie pogodzenia ambicji klimatycznych z wynikającymi z nich kosztami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi. Unijne instytucje kierowały się przede wszystkim celami klimatycznymi, a w mniejszym stopniu dbały o dobrostan finansowy obywateli⁹⁵. Trudno uznać takie podejście za demokratyczne. Jak się okazało, miało to też konsekwencje geoeconomiczne.

Kryzys energetyczny był jednym z głównych czynników wpływających na wzrost inflacji, ubożenie europejskich społeczeństw oraz zmniejszenie gospodarki realnej, a tym samym zatrudnienia. Dlatego należało powrócić, przynajmniej na jakiś czas, do paliw kopalnych, zmniejszyć opodatkowanie energii oraz opłaty za emisję dwutlenku węgla. Unia Europejska nie chciała jednak zawiesić ETS, a więc ukrócić spekulacji uprawnieniami do emisji CO₂ ani dotyczącej cen energii regulowanej na podstawie *benchmarku* gazowego. Komisja Europejska zaangażowała się w dywersyfikację źródeł pozyskiwania surowców, które dotychczas sprowadzano z Rosji, zwłaszcza gazu ziemnego. Aprobowała powrót niektórych państw do energetyki i ciepłownictwa opierających się na węglu i gazie (m.in. RFN i Niderlandów). Zezwoliła także na ekspansję fiskalną państw członkowskich w kryzysie, co przyczyniło się do jeszcze większej asymetrii kosztów i korzyści wynikających z transformacji klimatycznej. Zasadniczo jednak Unia nie hamowała w omawianym czasie swoich ambicji klimatycznych, a wręcz przyspieszyła je. Transformacja w tym obszarze miała być bowiem wielkim projektem gospodarczej i ustrojowej przebudowy UE. Dlatego też Komisja wykorzystała okazję, jaką dał kryzys, do zwiększenia centralizacji i wdrażania przymusowych, tj. opierających się na sankcjach form zarządzania.

Nieco inne podejście do polityki klimatycznej widać było w czasie kryzysu energetycznego po stronie rządów narodowych. Staraly się one łagodzić jego koszty dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, nawet za cenę spowolnienia transformacji klimatycznej. Najbogatsze państwa

95 Dobrostan finansowy to poczucie kontroli wyborców nad finansami, a więc zarówno wysokość ich wynagrodzenia i ilość zgromadzonych oszczędności, jak również oczekiwania dotyczące inflacji i stabilności zatrudnienia. Ma to duże znaczenie dla oceny władz.

Europy Zachodniej próbowały również wykorzystać kryzys do zwiększenia pomocy publicznej dla własnych gospodarek, by zapewnić im przewagę konkurencyjną wobec innych członków UE. Społeczna i ekonomiczna wrażliwość rządów narodowych na kryzys wynikała z presji wyborczej, a więc realnego wpływu demokracji na procesy decyzyjne. Podobnej nie odczuwała jednak Bruksela ze względu na deficyt demokratyczny.

Uważam więc, że koncepcja deficytu demokratycznego w UE może wyjaśniać zarówno wzrost ambicji klimatycznych tej organizacji w czasie kryzysu energetycznego, jak również odmienne podejście rządów narodowych. Deficyt demokratyczny w UE, a więc brak korekty ambicji klimatycznych jej kierownictwa pod wpływem wyborczym, prowadził do negatywnych konsekwencji geoeconomicznych. Przekładał się na zwiększenie cen energii, osłabiał wzrost gospodarczy i konkurencyjność UE wobec podmiotów zewnętrznych, zmniejszał wreszcie inwestycje i przyczyniał się do odpływu inwestorów ze Wspólnoty. Wszystko to miało negatywne skutki geopolityczne, gdyż w połączeniu z niewłaściwie zaprojektowaną transformacją klimatyczną w Europie prowadziło do osłabienia pozycji UE na arenie międzynarodowej. Na unijnej polityce klimatycznej coraz bardziej zyskiwały ChRL i USA. Wysokie koszty transformacji musiały zaś ograniczać możliwości fiskalne państw członkowskich i samej Unii w zakresie wydatków wojskowych i wsparcia rozwoju przemysłu zbrojeniowego. I to miało negatywne znaczenie geopolityczne, zwłaszcza w obliczu zagrożenia ze strony Rosji.

Bibliografia

- Abnett K., *Explainer: How Climate Change Affects Europe's Farmers*, „Reuters” [online], 14 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.reuters.com/business/environment/how-climate-change-affects-europes-farmers-2024-02-14/>>.
- Abnett K., Biesemans B., Oulichki H., *Main Farming Groups Shun Brussels Protest against EU Green Policies*, „Reuters” [online], 4 VI 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.reuters.com/world/europe/main-farming-groups-shun-brussels-protest-against-eu-green-policies-2024-06-04/>>.
- Analysis of Climate Change Impacts on EU Agriculture by 2050*, European Commission, Brussels 2020.
- Antweiler W., Muesgens F., *On the Long-Term Merit Order Effect of Renewable Energies*, „Energy Economics” 2021, vol. 99, art. 105275: <<https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105275>> [dostęp: 13 IX 2024].

- Baldwin D. A., *Power and International Relations: A Conceptual Approach*, Princeton University Press, Princeton 2013.
- Bauerle Danzman S., Meunier S., *The EU's Geoeconomic Turn: From Policy Laggard to Institutional Innovator*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4.
- Benn T., Worcester K., *Europe's Democratic Deficit*, „World Policy Journal” 1991, vol. 8, No. 4.
- Bonde J.-P., *The European Union's Democratic Deficit: How to Fix It*, „The Brown Journal of World Affairs” 2011, vol. 17, No. 2.
- Bongardt A., Torres F., *The European Green Deal: More than an Exit Strategy to the Pandemic Crisis, a Building Block of a Sustainable European Economic Model*, „Journal of Common Market Studies” 2022, vol. 60, No. 1.
- Borejza T., *Chiny mają „asa” w rękawie. Grożą, że nim zagrają*, „Smog Lab” [online], 19 IV 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://smoglab.pl/chiny-maja-asa-w-rekawie-groza-ze-nim-zagraja/>>.
- Brzeziński B., *EU Takes the Ax to Green Farming Rules*, „Politico” [online], 13 III 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/eu-takes-the-ax-to-green-farming-rules/>>.
- Burns C., Tobin P., *Crisis, Climate Change and Comitology: Policy Dismantling via the Backdoor?*, „Journal of Common Market Studies” 2020, vol. 58, No. 3.
- Climate Change: A Growing Skepticism*, „Ipsos” [online], 8 XII 2022 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.ipsos.com/en/obscop-2022>>.
- Cohen-Tanugi L., *Europe as an International Normative Power: State of Play and Perspectives*, „La Revue européenne du droit” 2021, ann. 3, n° 2.
- Coi G., Wheaton S., *German Industry Dominates Ursula von der Leyen's Little Black Book*, „Politico” [online], 26 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/germany-industry-dominate-ursula-von-der-leyen-little-black-book/>>.
- Commission Welcomes Completion of Key „Fit for 55” Legislation, Putting EU on Track to Exceed 2030 Targets*, „European Commission” [online], 9 X 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4754>.
- Cooper Ch., Zimmermann A., Aarup S. A., *China Leaves EU Playing Catchup in Race for Raw Materials*, „Politico” [online], 10 III 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/white-gold-rush-salt-lithium-batteries-raw-materials-chile-salar-atacama/>>.
- Crok M., May A., *The Frozen Climate Views of the IPCC: An Analysis of AR6*, Clintel, London 2023.
- Crombez Ch., *The Democratic Deficit in the European Union. Much Ado about Nothing?*, „European Union Politics” 2003, vol. 4, issue 1.
- Cuadros-Casanova I., Cristiano A., Biancolini D., Cimatti M., Sessa A. A., Mendez Angarita V. Y., Dragonetti C., Pacifici M., Rondinini C., Di Marco M., *Opportunities and Challenges for Common Agricultural Policy Reform to Support the European Green Deal*, „Conservation Biology” 2023, vol. 37, e14052: <<https://doi.org/10.1111/cobi.14052>> [dostęp: 27 XI 2024].

- Cukiernik T., *OZE destabilizują system*, „Do Rzeczy” [online], 26 XII 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://dorzeczy.pl/ekonomia/530133/mielczarski-oze-destabilizuja-system.html>>.
- Darvas Z., Pisani-Ferry J., Zettelmeyer J., *Bringing the Reform of European Union Fiscal Rules to a Successful Close*, „Bruegel” [online], 12 XII 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.bruegel.org/first-glance/bringing-reform-european-union-fiscal-rules-successful-close>>.
- Davis I., *The Greenwashing Scam behind EU's „Grey” Hydrogen*, „EU Observer” [online], 11 X 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/opinion/157518>>.
- Draghi M., *The Future of European Competitiveness. A Competitiveness Strategy for Europe*, [European Commission], wrzesień 2024.
- Energiewende-Barometer 2024 der IHK-Organisation*, Deutsche Industrie- und Handelskammer, Berlin 2024: <<https://www.dihk.de/resource/blob/120386/1681c61b9a91ado7af50f85f0ff77bcb/auswertung-energiewende-barometer-2024-data.pdf>> [dostęp: 27 XI 2024].
- EU Energy Platform*, „European Commission” [online, dostęp: 27 XI 2024]: <https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform_en>.
- EU-Russia Relations under Strain: What Are the Causes?*, „European Parliament” [online], 2 II 2021 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20210128STO96606/eu-russia-relations-under-strain-what-are-the-causes>>.
- European Council Meeting (10 and 11 December 2020) – Conclusions*, European Council, Brussels, 11 XI 2020, EUCO 22/20: <<https://www.consilium.europa.eu/media/47296/1011-12-20-euco-conclusions-en.pdf>> [dostęp: 31 VII 2024].
- European Green Deal: Commission Proposes 2030 Zero-Emissions Target for New City Buses and 90% Emissions Reductions for New Trucks by 2040*, „European Commission” [online], 14 II 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_762>.
- Europe's 2040 Climate Target and Path to Climate Neutrality by 2050 Building a Sustainable, Just and Prosperous Society*, European Commission, Strasbourg, 6 II 2024, COM(2024) 63 final.
- Fiscal Federalism in the European Union*, ed. A. Fossati, G. Panella, Routledge, London 1999.
- Fleming S., Hancock A., Espinoza J., *Can the EU Keep up with the US on Green Subsidies?*, „Financial Times” [online], 1 II 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.ft.com/content/85b55126-e1e6-4b2c-8bb2-753d3cafcb5e>>.
- Gaal W. van, *EU Budget Offers Little on post-2025 Climate Funds*, „EU Observer” [online], 7 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/green-economy/158046>>.
- Gavin G., *Fluorescent Vomit and a Racism Row: Is This Europe's Clean Energy Future?*, „Politico” [online], 22 XI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/fluorescent-vomit-racism-row-europe-clean-energy-future/>>.

- Giuli M., Oberthür S., *Third Time Lucky? Reconciling EU Climate and External Energy Policy during Energy Security Crises*, „Journal of European Integration” 2023, vol. 45, No. 3.
- Goldthau A. C., Youngs R., *The EU Energy Crisis and a New Geopolitics of Climate Transition*, „Journal of Common Market Studies” 2023, vol. 61, No. S1.
- Goodhart M., *Europe’s Democratic Deficits through the Looking Glass: The European Union as a Challenge for Democracy*, „Perspectives on Politics” 2007, vol. 5, No. 3.
- Gravey V., Moore B., *Full Steam Ahead or Dead in the Water? European Union Environmental Policy after the Economic Crisis*, [w:] *The Impact of the Economic Crisis on European Environmental Policy*, ed. C. Burns, P. Tobin, S. Sewerin, Oxford University Press, Oxford 2019.
- Grosse T. G., *Geokultura, czyli o związkach geopolityki z kulturą*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2023.
- Grosse T. G., *Kryzys demokracji w Europie*, „Przegląd Europejski” 2014, nr 3.
- Grosse T. G., *Wprowadzenie*, [w:] *Paliwo dla dominacji. O ekonomicznych podstawach supremacji geopolitycznej*, red. T. G. Grosse, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020.
- Haroche P., *Goeconomic Power Europe: When Global Power Competition Drives EU Integration*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4.
- Helm D., *Burn Out: The Endgame for Fossil Fuels*, Yale University Press, New Haven 2017.
- Herranz-Surrallés A., Damro C., Eckert S., *The Geoeconomic Turn of the Single European Market? Conceptual Challenges and Empirical Trends*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4.
- Homeyer I. von, Oberthür S., Dupont C., *Implementing the European Green Deal during the Evolving Energy Crisis*, „Journal of Common Market Studies” 2022, vol. 60, No. S1.
- Homeyer I. von, Oberthür S., Jordan A. J., *EU Climate and Energy Governance in Times of Crisis: Towards a New Agenda*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7.
- The Impact of the Economic Crisis on European Environmental Policy*, ed. C. Burns, P. Tobin, S. Sewerin, Oxford University Press, Oxford 2019.
- Investment Report 2023/2024: Transforming for Competitiveness – Key Findings*, European Investment Bank, 2024.
- Jack V., Gijs C., *EU Mulls Emergency Aid for Collapsing Solar Producers*, „Politico” [online], 3 XI 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/eu-mulls-emergency-aid-for-collapsing-solar-producers/>>.
- Jerzyskiak T., Herranz-Surrallés A., *EU Geoeconomic Power in the Clean Energy Transition*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4.
- Jordan A. J., Moore B., *The Durability-Flexibility Dialectic: The Evolution of Decarbonisation Policies in the European Union*, „Journal of European Public Policy” 2023, vol. 30, issue 3.

- Krajewski A., *Silnik Diesla i benzynowy przeżyją rok 2035. Nagły atak rozsądku? W tle Niemcy...*, „Dziennik Gazeta Prawna” [online], 6 III 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8674772,silnik-diesla-benzynowy-samochody-2035-rok-ke-niemcy-co2-zakaz-ue.html>>.
- Książopolski K., *Polityka klimatyczno-energetyczna Unii Europejskiej jako paliwo dla dominacji politycznej i ekonomicznej*, [w:] *Paliwo dla dominacji. O ekonomicznych podstawach supremacji geopolitycznej*, red. T. G. Grosse, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020.
- Kuźmiuk Z., *Pytanie do KE w sprawie pomocy publicznej, na którą zgodę wyraziła KE w ciągu ostatnich 7 miesięcy (od marca do września). Pytanie priorytetowe wymagające odpowiedzi na piśmie P-003349/2022 do Komisji, „Parlament Europejski”* [online], 12 X 2022 [dostęp: 16 II 2024]: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-9-2022-003349_PL.html>.
- Maggiore M., *€60bn Earmarked for EU Covid Recovery Could Go to Fossil-Fuel Projects*, „EU Observer” [online], 9 I 2023 [dostęp: 29 XI 2024]: <<https://euobserver.com/green-economy/156577>>.
- Mair P., *Political Opposition and the European Union*, „Government and Opposition” 2007, vol. 42, No. 1.
- Manners I., *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Journal of Common Market Studies” 2002, vol. 40, No. 2.
- Mathews J. A., *Global Green Shift: When Ceres Meets Gaia*, Anthem Press, London 2017.
- Mathiesen K., Weise Z., *Von der Leyen Can Delay, Not Avoid, Climate Showdown with Farmers*, „Politico” [online], 6 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/farmers-protest-ursula-von-der-leyen-delay-climate-showdown/>>.
- McWilliams B., Sgaravatti G., Tagliapietra S., Zachmann G., *The European Union-Russia Energy Divorce: State of Play*, „Bruegel” [online], 22 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.bruegel.org/analysis/european-union-russia-energy-divorce-state-play>>.
- Mechanizm rynkowy ograniczający nadmierny wzrost cen gazu*, „Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej” [online, dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/a-market-mechanism-to-limit-excessive-gas-price-spikes/>>.
- Mertens D., Thiemann M., *Investing in the Single Market? Core-Periphery Dynamics and the Hybrid Governance of Supranational Investment Policies*, „Journal of European Integration” 2022, vol. 44, No. 1.
- Moens B., Mathiesen K., *Trade Partners See Red over Europe’s Green Agenda*, „Politico” [online], 16 I 2023 [dostęp: 27 I 2024]: <<https://www.politico.eu/article/eu-green-agenda-has-its-trading-partners-seeing-red-climate-neutrality/>>.
- Morawiecki: *Trzeba zamrozić ceny uprawnień do emisji CO2 na poziomie 20–30 euro*, „Forsal” [online], 7 X 2022 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://forsal.pl/gospodarka/aktualnosci/artykuly/8563999,morawiecki-trzeba-zamrozic-ceny-uprawnien-do-emisji-co2-na-poziomie-20-30-euro.html>>.

- Müller J.-W., *The EU's Democratic Deficit and the Public Sphere*, „Current History” 2016, vol. 115, No. 779.
- Natili M., Visconti F., *A Different Logic of Polity Building? The Russian Invasion of Ukraine and EU Citizens' Demand for Social Security*, „Journal of European Public Policy” 2023, vol. 30, issue 8.
- Neunreither K., *The Democratic Deficit of the European Union: Towards Closer Cooperation between the European Parliament and the National Parliaments*, „Government and Opposition” 1994, vol. 29, No. 3.
- Nicolás E. S., *Von der Leyen Kills EU Pesticides Ban in Election Sop to Farmers*, „EU Observer” [online], 6 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/green-economy/158035>>.
- Nuttall P., *EU Turns to Africa to Build Green Hydrogen Supply*, „Financial Times” [online], 15 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.ft.com/content/e7f18e53-0509-47d1-a780-e06dcbbd5cf4/>>.
- Oberthür S., Dupont C., *The European Union's International Climate Leadership: Towards a Grand Climate Strategy?*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7.
- Paliwo dla dominacji. O ekonomicznych podstawach supremacji geopolitycznej, red. T. G. Grosse, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020.
- Posaner J., *Done Deal: Europe Scraps the Car Engine*, „Politico” [online], 27 X 2022 [dostęp: 31 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/how-the-eu-ditched-the-combustion-engine-zero-emissions-green-deal/>>.
- Posaner J., Preussen W., *Why Berlin Will Slam the Brakes on France's Car War with China*, „Politico” [online], 19 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/volkswagen-mercedes-bmw-berlin-will-slam-the-brakes-on-frances-car-war-with-china/>>.
- Press Release: *Worst Job Losses in the Automotive Supply Industry since the Pandemic*, „CLEPA – European Association of Automotive Suppliers” [online], 22 X 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://clepa.eu/mediaroom/press-release-worst-job-losses-in-the-automotive-supply-industry-since-the-pandemic/>>.
- Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Nature Restoration*, European Commission, Brussels, 22 VI 2022, COM/2022/304 final.
- Quaglia L., Verdun A., *The Geoeconomics of the Single Market for Financial Services*, „Journal of Common Market Studies” 2024, vol. 62, No. 4.
- Regulation (EU) 2023/851 of the European Parliament and of the Council of 19 April 2023 Amending Regulation (EU) 2019/631 as Regards Strengthening the CO2 Emission Performance Standards for New Passenger Cars and New Light Commercial Vehicles in Line with the Union's Increased Climate Ambition*, „Official Journal of the European Union”, 25 IV 2023, OJ L 110.
- Rietig K., *Accelerating Low Carbon Transitions via Budgetary Processes? EU Climate Governance in Times of Crisis*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7.

- Ritchie H., Roser M., *CO₂ Emissions. How Much CO₂ Does the World Emit? Which Countries Emit the Most?*, „Our World in Data” [online], styczeń 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://ourworldindata.org/co2-emissions>>.
- Road to Net Zero. Bridging the Green Investment Gap, Institut Rousseau, styczeń 2024.
- Save Gas for a Safe Winter: Commission Proposes Gas Demand Reduction Plan to Prepare EU for Supply Cuts, „European Commission” [online], 20 VII 2022 [27 XI 2024]: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4608>.
- Scharpf F., *Governing in Europe: Effective and Democratic?*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Scientific Advice for the Determination of an EU-Wide 2040 Climate Target and a Greenhouse Gas Budget for 2030–2050, The European Scientific Advisory Board on Climate Change, Brussels, 15 VI 2023.
- Sgaravatti G., Tagliapietra S., Trasi C., Zachmann G., *National Fiscal Policy Responses to the Energy Crisis*, „Bruegel” [online], 26 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.bruegel.org/dataset/national-policies-shield-consumers-rising-energy-prices>>.
- Siddi M., Kustova I., *From a Liberal to a Strategic Actor: The Evolution of the EU's Approach to International Energy Governance*, „Journal of European Public Policy” 2021, vol. 28, issue 7.
- Silander D., *The European Commission on Sustainable Development. A New Normative Power in Its Making?*, „Forum for Social Economics” 2022, vol. 53, issue 1.
- Slominski P., *Energy and Climate Policy: Does the Competitiveness Narrative Prevail in Times of Crisis?*, „Journal of European Integration” 2016, vol. 38, No. 3.
- Spendzharova A., *Gouvernement Économique, but Not Like in the 1990s: The Commission and the ECB's Policies Advancing the „Green Transition”*, „Journal of Common Market Studies” 2023, vol. 61, No. S1.
- Tackling Rising Energy Prices: A Toolbox for Action and Support, European Commission, Brussels, 13 X 2021, COM(2021) 660 final.
- Tallis B., *The End of the Zeitenwende. Reflections after Two Years of Action Group Zeitenwende*, „German Council on Foreign Relations” [online], 30 VIII 2024 [dostęp: 27 IX 2024]: <<https://dgap.org/en/research/publications/end-zeitenwende>>.
- Tonnellier A., Conesa E., Malingre V., *Macron's Call for „Pause” of EU Environmental Regulation Causes Controversy*, „Le Monde” [online], 12 V 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2023/05/12/macron-calls-for-pause-of-european-environmental-regulation-confusion-ensues_6026448_5.html>.
- Tosun J., *The European Union's Climate and Environmental Policy in Times of Geopolitical Crisis*, „Journal of Common Market Studies” 2023, vol. 61, No. S1.
- Treeck J., *ECB Tells Staff: If You're Not Green, You're Not Wanted*, „Politico” [online], 14 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/ecb-tells-staff-if-youre-not-green-youre-not-wanted/>>.
- Trilling M., *Blackmailing the Global South on EU Carbon Border Tax Won't Work*, „EU Observer” [online], 22 II 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://euobserver.com/opinion/158123>>.

- Tsebelis G., *Maastricht and the Democratic Deficit*, „Aussenwirtschaft” 1997, Nr. 52 (1–2).
- Tsebelis G., Garrett G., *Legislative Politics in the European Union*, „European Union Politics” 2000, vol. 1, issue 1.
- Vela J. H., *Brussels Playbook: Breton Wants to Save Das Auto*, „Politico” [online], 4 XI 2022 [dostęp: 29 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/newsletter/brussels-playbook/breton-wants-to-save-das-auto-carbon-levy-mellow-meloni/>>.
- Vela J. H., *EPP’s Manfred Weber Vows to Vote Down EU Nature Law*, „Politico” [online], 27 VI 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/epp-manfred-weber-vows-vote-down-eu-nature-restoration-law-european-parliament/>>.
- W UE jest presja na rozszerzenie ETS zamiast zawieszenia? Złotowski: Oczywiście, że tak. To jest absurdałne, „W Polityce” [online], 17 XII 2021 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://wpolityce.pl/polityka/578392-nasz-wywiad-zlotowski-w-ue-jest-presja-na-rozszerzenie-ets>>.
- Weiler J. H. H., Haltern U. R., Mayer F. C., *European Democracy and Its Critique*, „West European Politics” 1995, vol. 18, No. 3.
- Weise Z., *Brussels Warns of Water Conflict Danger in EU*, „Politico” [online], 6 III 2024 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/water-fights-will-come-if-europe-doesnt-act-climate-brussels-warn/>>.
- Weko S., *Communitarians, Cosmopolitans, and Climate Change: Why Identity Matters for EU Climate and Energy Policy*, „Journal of European Public Policy” 2022, vol. 29, issue 7.
- Wolff S., Ladi S., *European Union Responses to the Covid-19 Pandemic: Adaptability in Times of Permanent Emergency*, „Journal of European Integration” 2020, vol. 42, No. 8.
- Zimmermann A., Aarup S. A., *The Critical Raw Materials You Need to Know*, „Politico” [online], 9 III 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.politico.eu/article/critical-raw-materials-act-europe-guide/>>.
- Żurawski W., *W Chinach wciąż utrzymuje się wysoki poziom wydobycia węgla kamiennego*, „WNP” [online], 6 V 2023 [dostęp: 27 XI 2024]: <<https://www.wnp.pl/gornictwo/w-chinach-wciaz-utrzymuje-sie-wysoki-poziom-wydobycia-wegla-kamiennego,710177.html>>.